

KS. MATEUSZ MATUSZEWSKI
Warszawa – Praga

NAJWAŻNIEJSZE WARTOŚCI EGZYSTENCJI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ W MODLITWACH PO KOMUNII OKRESU PRZYGOTOWANIA PASCHALNEGO

Trwałą pamiątką po Wielkim Jubileuszu Roku 2000 pozostanie trzecia edycja mszału posoborowego, poprawionego na tę okoliczność w wyniku troski papieża Jana Pawła II¹. W wydaniu tym nie ma zbyt wiele zmian w tekstach eucharystycznych formularzy mszalnych. W większości polegają one na drobnych korektach², a jeszcze częściej na zamianie doksologijnej konkluzji. O wiele częściej ingerowano w tekstach antyfon, zarówno w *Introit*, jak i *Communio*, zwłaszcza w części *Commune de Sanctis*, chociaż i w *Proprium de Sanctis* takich zmian też nie brakuje³. Z tego wielkiego zbioru modlitw i śpiewów przedmiotem zainteresowania będą modlitwy po Komunii, używane w okresie przygotowania paschalnego.

Wyznaczone ramy artykułu nie pozwalają na szczegółową hermeneutykę liturgiczną tych modlitw, pozwalającą dokładnie ukazać strukturę, pochodzenie i źródła badanych tekstów, wyjaśnić znaczenie użytych terminów i charakterystycznych wyrażań oraz wskazać na ich inspirację biblijną i patrystyczną. Ograniczę się jedynie do przypomnienia podstawowych informacji o źródłach i zestawienia tematyki teologicznej oraz uwypuklenia znamienych zwrotów.

Przedmiotem studium są teksty łacińskie podane w najnowszym mszale. Zabraknie miejsca na ich dokładniejsze porównanie z polskim tłumaczeniem, jakim

¹ *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum, Joannis Pauli II cura recognitum. Editio typica tertia*, Typis Vaticanis 2002. Jakkolwiek Jan Paweł II aprobował księgę już 10 kwietnia 2000 r. (Wielki Czwartek) na audyencji udzielonej prefektowi Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, to jednak trafiła ona na półki wydawnictwa watykańskiego z dwuletnim opóźnieniem. W Roku Jubileuszowym ukazało się jedynie *Ogólne wprowadzenie*, które zresztą też zostało później poprawione w kilkudziesięciu miejscach.

² Np. *Kolekta* z 20 grudnia otrzymała w anaklezie rozszerzenie. Po inwokacji *Deus* dodano jeszcze *aeterna maiestatis*. Przyświecało tej zmianie pragnienie wierniejszego zachowania tekstu antycznego. *Kolekta* pochodzi z *Rotulusa z Rawenny*; za: M. BARBA, *Il Temporale, L' „Ordo Missae” e il Santorale del nuovo „Missale Romanum”*, EL 116 (2002), s. 322.

³ Np. nowe *Antyfony na wejście* otrzymali tacy święci jak: Filip Nereusz, prezbiter, 26 maja; Benedykt, opat, 11 lipca; Bernard, opat i doktor Kościoła, 20 sierpnia, Grzegorz, papież i doktor Kościoła, 3 września; Hieronim, prezbiter i doktor Kościoła, 30 września; Jozafat, biskup i męczennik, 12 listopada.

posługujemy się jeszcze w naszych kościołach⁴. Odwołam się do niego tylko tam, gdzie jest to konieczne, zwłaszcza gdy występują duże rozbieżności.

1. Pochodzenie i prezentacja formularzy wielkopostnych

Okres wielkiego postu traktowany był już od starożytności, kiedy kształtował się rok liturgiczny, jako czas szczególny⁵. Najstarsze zbiory tekstów mszalnych zawierają formularze na ten okres. W początkach tworzenia się euchologii wielkopostnej największe zasługi mają zwłaszcza dwie znamienite kolekcje.

Pierwszą jest zbiór liturgiczny z Werony, znany jako *Kodeks 85*, któremu według znawców (np. A. Nocent) nie przysługuje jeszcze nazwa „sakramentarz”. Mimo tego do dzisiaj w wielu opracowaniach nazywany jest *Sacramentarium Veronense Leonianum*⁶. Przekazuje on modlitwy skomponowane przez poszczególnych papieży przed pontyfikatem Grzegorza Wielkiego⁷

Drugi z nich to *Sacramentarium Gelasianum Vetus*, zawierający najstarsze teksty liturgiczne pierwszych pięciu wieków. Ma on 245 kart i jest podzielony na 3 księgi. Służył prezbiterom w kościołach tytularnych Rzymu. Inne księgi, z których pochodzą pojedyncze oracje lub tylko ich fragmenty, to tzw. sakramentarze nierzymskie: *Sakramentarz z Bergamo*, *Liber Mozarabicus sacramentorum*, dokumentujący liturgię starohiszczańską, i *Mszał z Bobbio*, przekazujący liturgię starogalijską z VIII w.

Według opinii J. Henniga, treści antycznych formularzy nie mają większego związku z rokiem liturgicznym⁸. Na ich kształtowanie się w liturgii rzymskiej największy wpływ miała liturgia stacyjna. Już papież Innocenty I (401–417) określił liczbę 25 kościołów stacyjnych i wyznaczył dni, kiedy się w nich gromadziło. Szczególnego znaczenia nabrały *statio* w okresie postu. Liturgia stacyjna, uroczyste celebrowana przez papieża, gromadziła duchowieństwo i lud wierny miasta, budując jedność i kształtując świadomość eklezjalną. Przyczyniał się on do uwypuklenia społecznego charakteru podjętej pokuty. Warto przypomnieć, że samo słowo *statio* w literaturze chrześcijańskiej było używane także na oznaczenie postu⁹. Zachęta, zamieszczona w *Mszale rzymskim* (1975) przed tekstami wielkopostnymi, aby w Koś-

⁴ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 61–125.

⁵ Wielki post jako okres czterdziestodniowy wspomina po raz pierwszy Atanazy z Aleksandrii w wielkanocnym liście pasterskim z 334 r.; za: B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. II: *Liturgia i czas*, Poznań 1991, s. 80.

⁶ Np. L. WEISS, *Die orationen im Missale Romanum von 1970*, Freiburg 1978.

⁷ Za: J.W. BOGUNIEWSKI, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Kraków 2001, s. 58–59.

⁸ Por. *Recenzja prac J. Henniga*, EL 65 (1951), s. 228.

⁹ Np. w pismach Tertuliana; za: NADOLSKI, *dz. cyt.*, s. 83.

ciotach lokalnych powrócić do praktyki nabożeństw stacyjnych, sprawowanych pod przewodnictwem biskupa diecezjalnego na wzór rzymskich, w ostatniej edycji mszału została rozbudowana. Podany jest w niej nie tylko porządek takiej liturgii, ale i propozycja, z jakich formularzy zaczerpnąć kolektę, odmawianą przed wyruszeniem procesji¹⁰

W wielkopostnym zbiorze euchologii najbardziej charakterystyczną modlitwą nie jest *Postcommunio*, czy *Collecta*, ale *Oratio super populum*. Stanowi ona element antyczny formularza mszalnego. Znajdujemy ją już w *Sakramentarzu gelazjańskim*¹¹. Jeszcze w *Mszale* z 1970 r. posiadał ją każdy dzień wielkopostny. W wyniku reformy, w drugim jego wydaniu, *Modlitwa nad ludem* została wyłączona z euchologii wielkopostnych i umieszczona w dodatku po *Ordo missae*, zaraz po błogosławieństwach uroczystych, do stosowania *ad libitum*, w dowolnym czasie. Większość oracji pochodzi z sakramentarzy rzymskich. W sumie podano tam 26 formuł.

Najpoważniejsza zmiana w nowym *Mszale*, gdy chodzi o czas wielkiego postu, polega właśnie na przywróceniu tych modlitw. Niezależnie od *Orationes super populum* umieszczonych nadal po *Ordo*, których jest teraz 28¹², każdy formularz wielkopostny kończy się tą modlitwą. W Środę Popielcową i w każdą niedzielę jest ona obowiązkowa, a w dni powszednie dowolna. Nie posiada jej tylko *Msza krzyżma*, która ma zupełnie inny charakter.

Gdy chodzi o inne modlitwy euchologii mniejszej okresu wielkiego postu zmian jest niewiele¹³. W sobotę V tygodnia mamy inną *Kolektę* i *Modlitwę nad darami*. Dotychczasowe oracje były powtórzeniem z *Mszy na wybór katechumenów*¹⁴. Nowe zaczerpnięto ze zbioru *Liber sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli*¹⁵. Ponadto dzień wcześniej, w piątek V tygodnia, poza dotychczasową *Kolektą* jest jeszcze druga — alternatywna¹⁶. Jest to kompozycja nowa, o wyraźnej konotacji maryjnej. Dawniej tego dnia wspomniano Siedem Boleści Najświętszej Maryi Panny¹⁷. Pomimo że w wyniku reformy kalendarza wspomnienie to usunięto, pozostawiając tylko wspomnienie Najświętszej Maryi Panny Bolesnej w dniu 15 września, w wielu rejonach chrześcijańskiego świata nadal piątek przed Niedzielą Palmową

¹⁰ MR 2002, s. 196.

¹¹ BOGUNIEWSKI, dz. cyt., s. 72.

¹² MR 2002, s. 616–620.

¹³ Rozróżnienie między euchologią mniejszą i większą stosuje wielu liturgistów. Do euchologii mniejszej zaliczają oni kolektę, modlitwę nad darami i modlitwę po komunii; por. A.M. TRIACCA, *La strutturazione eucologica dei Prefazi. Contributo metodologico per una loro retta esegesi (In margine al nuovo „Missale Romanum”)*, EL 86 (1972), s. 233; zob. też M. AUGÉ, *Euchologia*, NDL, s. 474–484.

¹⁴ MR 2002, s. 971 (MRP 1986, s. 64”).

¹⁵ Por. L.C. MOHLBERG, L. EIZENHÖFER, P. SIFFRIN (red.), *Liber sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli*, Roma 1960, nr 480 i 217; za: BARBA, art. cyt., s. 327.

¹⁶ MR 2002, s. 265.

¹⁷ MR 1962, s. 499.

ma charakter maryjny. Podanie w nowym *Mszale* kolekty, mówiącej o naśladowaniu Maryi, rozważającej cierpienia Chrystusa, jest wynikiem uwzględnienia tej utrzymującej się tradycji.

Skoro każdy dzień wielkiego postu posiada własny formularz mszalny, a okres ten rozpoczyna się Środą Popielcową i kończy w Wielki Czwartek po południu, mamy razem 44 formularze. Ostatnim jest wielkoczwartkowa *Msza krzyżma*, sprawowana w godzinach przedpołudniowych. W żadnym formularzu nie ma dwóch *Postcommunio*. Każda z 44 modlitw nigdzie nie jest powtórzona. Wszystkie pochodzą z *Mszatu rzymskiego* (1975) i pozostawione są w tych samych miejscach. Jedyna zmiana, to poprawienie w trzech przypadkach konkluzji oracji. Dotychczasowe zakończenie *Per Christum* zamieniono na *Qui vivit et regnat*¹⁸.

2. Źródła wielkopostnych *Postcommunio*

Większość omawianych modlitw, bo aż 26, pochodzi z *Mszatu rzymskiego* (1962). Ale nie wszystkie są teraz w tym samym miejscu. Tak jest tylko w przypadku 11 oracji¹⁹. Pozostałe przeniesiono z innych formularzy. Większość, bo aż 8 oracji, zaczerpnięto z różnych dni wielkopostnych²⁰, a resztę z pozostałych okresów. Z okresu wielkanocnego pochodzą dwie modlitwy²¹, a cztery są z czasu po Zesłaniu Ducha Świętego²². Dwie modlitwy zaczerpnięto ze zbioru *Orationes diversae*, jedną z formularza *Ad repellendas malas cogitationes* („O uwolnienie od pokus”), a drugą z formularza *Pro tentatis et tribulatis* („Za kuszonych i strapionych”). Obu formularzy nie ma w obecnym *Mszale*.

¹⁸ Są to modlitwy z V niedzieli wielkiego postu, poniedziałku V tygodnia i *Mszy krzyżma*. Warto zauważyć, że w redakcji polskiego wydania *Mszatu* zakończenie w pierwszej z tych modlitw zostało już zamienione. Teraz trzeba będzie poprawić pozostałe dwa.

¹⁹ Środa Popielcowa, czwartek po Popielcu, sobota po Popielcu, poniedziałek II tygodnia, piątek II tygodnia, sobota II tygodnia, środa III tygodnia, sobota IV tygodnia, wtorek V tygodnia, piątek V tygodnia, Wielka Środa.

²⁰ *Postcommunio* z piątku I tygodnia przeniesiono z I niedzieli wielkiego postu. Wtorkowe II tygodnia pochodzi z wtorku, ale IV tygodnia; czwartkowe II tygodnia wzięto z piątku II tygodnia i to w dodatku z dawnej *Modlitwy nad darami*. W sobotę III tygodnia jest *Postcommunio* z IV niedzieli wielkiego postu, a w środę IV tygodnia z czwartku IV tygodnia; piątkowe w IV tygodniu pochodzi z dawnego formularza *Mszy krzyżma*, a w V niedzielę wielkiego postu zamieszczono to z soboty III tygodnia. Wreszcie w wielkoczwartkowej *Mszy krzyżma* *Postcommunio* wzięte jest z II niedzieli.

²¹ We wtorek I tygodnia jest podana jako *Postcommunio* dawna *Modlitwa nad darami* z III niedzieli po Wielkanocy, a w czwartek I tygodnia modlitwa wzięta jest z Niedzieli Białej.

²² Poniedziałek I tygodnia ma modlitwę z XI niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego; poniedziałek III tygodnia z IX niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego; wtorek III tygodnia z XII niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego oraz wtorek IV tygodnia ma *Modlitwę po Komunii* z XVI niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego.

Pozostałe 18 modlitw pochodzi z dwóch sakramentarzy, a jedna z *Mszалу z Bobbio*²³. Zbiór liturgiczny z Werony, czyli *Kodeks 85*, zwany potocznie *Leonianum*, dostarczył ze swojego skarbca 8 oracji²⁴. *Sakramentarz gelazjański Vetus* przysporzył 6 oracji²⁵. Jest jeszcze jedna modlitwa, w której tylko pierwsza część została zaczerpnięta z *Gelasianum*²⁶.

Całkowicie nowych kompozycji nie ma, chociaż dwie modlitwy po komunii mogą za takie uchodzić. Chodzi o modlitwę z piątku po Popielcu, zredagowaną z tekstów dwóch różnych oracji pochodzących z *Kodeksu 85*, (L 868 i L 1255) oraz o modlitwę na I niedzielę wielkiego postu, gdzie do krótkiego tekstu zapożyczonego z *Mszalu z Bobbio* dodano syntagmy ułożone z tekstów ewangelijnych o pokarmie słowa i chlebie życia (Mt 4,4; J 6,51).

W posoborowym *Mszale*, dokonując zasadniczego przepracowania tekstów, kierowano się przede wszystkim względami duszpasterskimi. Odnowa modlitw polegała na powrocie do źródeł. Zgodnie z ewangeliczną zasadą, Kościół wydobył ze swego skarbca stare i nowe, aby z jednej strony zatroszczyć się o wierność dziedzictwu²⁷, a z drugiej zadbać o to, by modlitwy liturgiczne pomagały w uczestnictwie pełnym, świadomym i czynnym, i aby dzięki temu uświęcenie człowieka dokonywało się z największą skutecznością²⁸.

3. Funkcja i budowa *Modlitwy po komunii*

Chcąc wydobyć z wielkopostnego zbioru *Postcommunio* zawarte w nim treści, należy przypomnieć o funkcji i charakterze tej modlitwy. *Modlitwa po komunii* kończy całą liturgię eucharystyczną i ma miejsce po dziękczynieniu. Wypowiedziana prośba, skierowana do Ojca przez Chrystusa w Duchu Świętym, zamyka i zbiera to wszystko, co było treścią wspólnego uwielbienia. Funkcja jej jest więc podobna do roli *Kolekty*²⁹. Po niej, podobnie jak i po innych euchologiach mniejszych, wierni dodają zawsze tę samą aklamację *Amen*, przez którą uznają modlitwę za swoją. Wie-

²³ W I niedzielę wielkiego postu cała *Postcommunio* jest kompozycją nową, w której do fragmentu zaczerpniętego z *Mszalu z Bobbio* (141) dołączono syntagmy, których źródłem jest Ewangelia.

²⁴ Są to: *Postcommunio* na piątek po Popielcu, środę II tygodnia, III niedzielę wielkiego postu, piątek III tygodnia, poniedziałek V tygodnia i Wielki Wtorek. Ponadto są jeszcze dwie *Postcommunio*, które w *Sakramentarzu* były dla innych formularzy. Na czwartek V tygodnia przeniesione jest z VIII niedzieli w ciągu roku, a w sobotę V tygodnia wzięte jest z XXVIII niedzieli.

²⁵ Są to: *Postcommunio* na środę I tygodnia, sobotę I tygodnia, II niedzielę wielkiego postu, czwartek III tygodnia, poniedziałek IV tygodnia, Wielki Poniedziałek.

²⁶ Chodzi o *Modlitwę po Komunii* w środę V tygodnia.

²⁷ S. KOPEREK, *Rys historyczny rozwoju liturgii mszalnej*, w: W. ŚWIERZAWSKI (red.), *Misterium Christi*, t. III: *Msza święta*, Kraków 1993, s. 60.

²⁸ KL 10, 14.

²⁹ J. SROKA, *Obrzędy zakończenia*, w: ŚWIERZAWSKI (red.), *dz. cyt.*, s. 311.

lu autorów nazywa wszystkie trzy oracje formularza mszalnego modlitwami poprocesyjnymi³⁰. Zamykają bowiem część liturgii, którą otworzyła procesja i towarzyszący jej śpiew (procesja na wejście – *Introit – Collecta*; procesja z darami – *Offertorium – Super oblata*; procesja komunijna – *Communio – Postcommunio*).

Genezy tej modlitwy można się doszukiwać w tym, co stało się już podczas Ostatniej Wieczerzy. Chrystus razem z uczniami zamknął ucztę odmówieniem pochwalnego *Hallelu*, w którym zawarte jest dziękczynienie za wielkie dzieła Boże, jakie się stały z Jego miłosierdzia³¹. Pierwsze ślady tej modlitwy znajdujemy już w *Konstytucjach apostoelskich* (ok. 380 r.)³². Mówią one, że biskup składał dzięki Bogu za eucharystyczne dary i dołączał do nich prośby za różne kategorie osób. Oczywiście trudno dokładnie określić, kiedy *Postcommunio* weszło w znanej nam formie do liturgii rzymskiej. Spotykamy je już w znanych sakramentarzach, gdzie jest nazywane *Post communionem* (*Sakramentarz gelaźjański*), ale także *Ad completa* (*Sakramentarz gregoriański*) i *Oratio ad complendum* (*Ordo romanus I*)³³. Te ostatnie określenia zwracają uwagę, że *Postcommunio* nie tylko zamyka część liturgii zwaną obrzędami Komunii świętej, ale jest w ogóle ostatnią modlitwą prezydencjalną w całym *Ordo* mszalnym. Stąd można mówić o jej konkluzyjnym charakterze³⁴. Po niej jest już tylko rozesłanie.

Reformując mszał, tak weryfikowano dotychczasowe teksty *Postcommunio* i dobierano nowe, aby jasno wyrażały swoją podstawową funkcję, przypomnianą w *Ogólnym wprowadzeniu*. Kapłan prosi w każdej z nich o owoce celebrowanego misterium³⁵. Różnorodność tekstów jest efektem uwypuklenia wielorakich aspektów sprawowanego sakramentu i przyjętej w nim Komunii, w zależności od pory roku i przeżywanej tajemnicy. Często też do podstawowej prośby o „umocnienie łaską Najświętszego Sakramentu”³⁶ dołączone są do oracji prośby szczególne, nadające modlitwie odrębny rys.

Podstawowe intencje, najczęściej powracające, są tymi samymi, jakie wymienione są w najstarszym dokumencie, stwierdzającym istnienie *Postcommunio* w liturgii mszalnej, czyli w *Konstytucjach apostoelskich*. Według dokumentu samą modlitwę poprzedzało wezwanie, skierowane do zgromadzonych przez diakona:

Po przyjęciu drogiego Ciała i Krwi Chrystusa złożmy nasze dziękczynienie Temu, który zechciał uczynić nas godnymi udziału tego świętego misterium; prosimy również,

³⁰ B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. IV: *Eucharystia*, Poznań 1992, s. 262; H.J. SOBECZKO, *Teologiczna treść modlitw pokomunijnych w nowym mszale*, w: B. NADOLSKI (red.), *Mszal księgą życia chrześcijańskiego*, Poznań 1989, s. 119.

³¹ V RAFFA, *Liturgia eucaristica. Mistagogia della Messa: dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica*, Roma 2003, s. 55.

³² Księga VIII, 15,1-6.

³³ RAFFA, *dz. cyt.*, s. 576.

³⁴ SOBECZKO, *art. cyt.*, s. 119.

³⁵ OWMR 2002, nr 89.

³⁶ Np. poniedziałek V tygodnia wielkiego postu.

aby nie spowodowało w nas szkody, ale posłużyło nam do zbawienia i stało się pożyteczne dla duszy i ciała, oraz przyczyniło się do umocnienia naszej pobożności, do odpuszczenia grzechów i do życia wiecznego³⁷

W *Postcommunio* nowego *Mszалу* słyszymy najczęściej o zadatku (*pignus*) udziału w uczcie wiecznej, jaki otrzymujemy przyjmując Komunię, o rekoncyliacyjnym wymiarze Eucharystii, o jej mocy uzdrawiającej zarówno duszę, jak i ciało, o aspekcie eklezjotwórczym sakramentu, o sile jednoczącej uczestników z Bogiem i między sobą, o płynącym z komunii umocnieniu.

Budowa większości oracji jest klasyczna. Najczęściej zasadniczy ich korpus stanowi prośba, którą poprzedza anakleza wpleciona w jeden z technicznych zwrotów pozwalających przejść do prośby, takich jak: *supplices deprecamur, quaesumus ut, tribue ut, praesta, fac nos ut, largire ut*. Ich najczęstsze odpowiedniki w *Mszale* polskim to: „pokornie błagamy; prosimy, aby; niech; spraw niech; spraw, abyśmy; daj nam”. Zamiast nich spotykamy też w formie imperatywu takie czasowniki, jak: udzielaj, przeniknij, oświeć, odnow, uświęć, doprowadź, nie dopuść, nawiedź, umocnij. Po rozbudowanej prośbie następuje krótka konkluzja *Per Christum*. Tylko w trzech wspomnianych już miejscach zamieniono ją na *Qui vivit*.

Wyjątkową budowę ma *Postcommunio* II niedzieli wielkiego postu. Nie ma w niej żadnej prośby, ale cała jest dziękczynieniem za Eucharystię, jako zadatek nieba.

4. Charakterystyczna terminologia

Anaklezy modlitw są bardzo krótkie i ograniczają się najczęściej do jednego słowa: *Domine* lub *Deus*. W niektóre dni (5) poprzedza je przymiotnik *omnipotens*, a tylko raz *misericors*. Jedynie w dwóch miejscach inwokacja jest podwojona i łączy oba zawołania w jedno *Domine, Deus noster*. Ta typowa dla łaciny zwięzłość nie jest już obecna w tłumaczeniu polskim. Ograniczenie inwokacji do jednego słowa „Boże” spotykamy tu tylko 8 razy. W pozostałych modlitwach zwroty „Boże” lub „Panie” występują razem i brzmią „Panie, nasz Boże” (9) lub „Boże, nasz Ojczy” (9), albo są poprzedzone przymiotnikiem, najczęściej „wszechmogący” (12) albo „miłosierny” (5).

Na określenie samej komunii świętej używane są rozmaite terminy. Jest ona niebieskim sakramentem (*caelestibus sacramentis*), sakramentalną pomocą (*sacramenta subsidium*), sakramentalnym odrodzeniem (*sacramenti refectio*), sakramentalnym zjednoczeniem (*communio sacramenti*), czymś świętym (*sancta*), darem z nieba (*caelestia dona*), darem życia wiecznego (*caelestis vitae munere*), darem dającym zbawienie (*munere salutis*), chlebem z nieba (*caelesti pane*), uczestnictwem w tajemnicy (*participatione mysterii*), boską tajemnicą (*divino misterio*), chwalebłą tajem-

³⁷ Księga VIII, 14,1-15; za: SOBECZKO, *art. cyt.*, s. 120.

nicą (*gloriosa mysteria*), świętą tajemnicą (*sancta mysterii*), komunią (*communio*), pokrzepiającym stołem (*mensae refectio*), niebieskim stołem (*mensa caelestis*), rękojmnią nieśmiertelności (*immortalitatis pignus*), ofiarą (*sacrificia*), zadatkiem wiecznego zbawienia (*pignore salutis aeternae*), zadatkiem niebieskich tajemnic (*pignus caelestis arcani*)³⁸.

Już przy redagowaniu euchologii do *Mszału* z 1970 r. poprawiono w niektórych modlitwach użyte sformułowania. I tak zwrot *sacramenti causa* zamieniono na *indulgentiae causa*³⁹, *sacramenti libatio* na *sacramenti refectio*⁴⁰, *caelestis remedii* na *caelestis gaudii*⁴¹, *observationis ieiunia* na *mensae refectio*⁴², *divina libatio* na *divina perceptio*⁴³, *exsequentes* na *ambientes*⁴⁴. Wreszcie całą upraszającą część *Modlitwy po Komunii z Mszy krzyżma*, która w tej oracji brzmiała dawniej: *tibi etiam placitis moribus dignanter deservire concedas*, zamieniono na prosty zwrot: *Christi bonus odor effici mereantur*. Szkoda, że w tłumaczeniu polskim jest tu prośba, „abyśmy szerzyli chrześcijańską miłość”. Przyjmujący komunię jako Chrystusowy *bonus odor* w świecie, to przecież kapitalne określenie ich misji, zwłaszcza w chwili, kiedy Kościół błogosławi nowe oleje.

5. Fundamentalne tematy

Mszał nie jest traktatem teologicznym, ani usystematyzowanym wykładem wiary. Dlatego uporządkowane przedstawienie treści *Postcommunio*, odzwierciedlających wartości egzystencjalne chrześcijaństwa, następuje z dużymi trudnościami⁴⁵

Można mówić o czterech fundamentalnych tematach. Wiodącym, bo obecnym w aż 12 modlitwach, jest odpuszczenie grzechów i oczyszczenie człowieka z win, które „obciążają nasze sumienia” (*constientiae reatu constringuntur*)⁴⁶. Opisane jest ono przy pomocy takich terminów, jak: *indulgentia*, *expiatio*, *purgatio*, *purificatio*, *emundatio*. Z sakramentu Eucharystii pochodzi moc, która nie tylko „uwalnia od ciężającej winy”⁴⁷, ale i od „złych skłonności” (*a vitiis*)⁴⁸. Daje siłę do pokonania pokus. Ona uzdalnia do „porzucenia starych grzesznych przyzwyczajzeń” (*vetustate*

³⁸ W. FERRETTI, *Le orazioni „post-Communione” de Tempore nel nuovo messale Romano*, EL 84 (1970), s. 323–341.

³⁹ Czwartek po Popielcu.

⁴⁰ Piątek I tygodnia wielkiego postu.

⁴¹ Poniedziałek II tygodnia wielkiego postu.

⁴² Wtorek II tygodnia wielkiego postu.

⁴³ Sobota II tygodnia wielkiego postu.

⁴⁴ Wtorek V tygodnia wielkiego postu.

⁴⁵ FERRETTI, *art. cyt.*, s. 323.

⁴⁶ Czwartek IV tygodnia wielkiego postu.

⁴⁷ Wtorek III tygodnia wielkiego postu.

⁴⁸ Poniedziałek i środa V tygodnia wielkiego postu.

deposita)⁴⁹ Oczywiście nie w sposób automatyczny. Niemalże zawsze podkreślana jest przy tej okazji konieczność współpracy z otrzymaną łaską. To „uzdalnia nas do wykorzystania uzdrawiającej mocy łaski” (*remedies tuae pietatis aptemur*)⁵⁰. Mowa jest o wysiłku, nazwanym pokutą, który wpisany jest w całą chrześcijańską egzystencję. W okresie przygotowania Paschy wezwanie do pokuty nabiera szczególnego znaczenia i jest przedmiotem wyjątkowego zainteresowania, o czym przypomina już oracja ze Środy Popielcowej. Pokuta to nie tylko post, ale różne formy ascezy, jak chociażby wierność wypełnianiu obowiązków swego stanu, znoszenie trudów codziennego życia, gorliwsza modlitwa, czy czynna miłość bliźniego⁵¹.

Najczęściej proszbie o zwycięstwo nad złem wewnętrznym i zewnętrznym towarzyszy przypomnienie celu żmudnego wysiłku. Jest nim radość życia w świetle łaski (*gratiae tuae splendore*)⁵² oraz uzdrowienie duszy i ciała (*subsidiu mentis et corporis*)⁵³. Eucharystia jest bowiem lekarstwem (*remedium* oraz *medicinam*)⁵⁴, które zbawia całego człowieka⁵⁵. Ona utwierdza w przyjaźni z Bogiem (w tekście łacińskim: *protectione confirment*)⁵⁶ i uzdalnia do udziału w Bożych obietnicach (*supernis promissionibus reddat acceptos*)⁵⁷. Ona zapewnia otrzymanie zbawienia (*sit et salutis*)⁵⁸ i zapowiada udział w radościach nieba (*ut de caelestis remedii plenitudine gloriamur*)⁵⁹, w których już teraz pozwala uczestniczyć (*iam caelestium praestas esse perticipes*)⁶⁰.

Drugi temat obecny w kilku modlitwach to pogłębienie jedności z Chrystusem zapoczątkowanej przez chrzest. Osiąga ona swoje *apogeum* na tej ziemi właśnie przez Eucharystię. Zjednoczenie to uświęca nas i odradza, odnawia, wlewa nowe życie i daje siłę⁶¹. Dlatego w I niedzielę wielkiego postu prosimy, abyśmy „posileni Chlebem z nieba” (*caelesti pane refecti*), „nauczyli się pragnąć Jezusa Chrystusa” (*esurire discamus*). Jest to fundamentalna intencja, która winna towarzyszyć przystępującym do komunii i pierwszy owoc jej przyjmowania. Stąd w innym dniu prosimy, aby „trwało w nas działanie tej Ofiary” (*actione permaneat*)⁶². Chrzcielny wy-

⁴⁹ Piątek IV tygodnia wielkiego postu.

⁵⁰ Piątek po Popielcu.

⁵¹ CZ. KRAKOWIAK, *Główne treści teologiczne okresu wielkiego postu*, „Liturgia Sacra” 1–2 (1996), s. 53.

⁵² Poniedziałek i sobota I tygodnia oraz sobota II tygodnia wielkiego postu, IV niedziela wielkiego postu, czwartek IV tygodnia wielkiego postu.

⁵³ Środa Popielcowa, piątek po Popielcu, poniedziałek I tygodnia wielkiego postu.

⁵⁴ Czwartek I tygodnia, środa IV tygodnia i środa V tygodnia wielkiego postu.

⁵⁵ Poniedziałek I tygodnia wielkiego postu.

⁵⁶ Wtorek i środa V tygodnia wielkiego postu.

⁵⁷ Środa III tygodnia wielkiego postu.

⁵⁸ Czwartek po Popielcu, poniedziałek i piątek I tygodnia, środa i piątek II tygodnia wielkiego postu.

⁵⁹ Poniedziałek I tygodnia wielkiego postu.

⁶⁰ II niedziela wielkiego postu.

⁶¹ S. CICHY, *Teologia Eucharystii*, w: ŚWIERZAWSKI (red.) *dz. cyt.*, s. 85.

⁶² Czwartek II tygodnia wielkiego postu.

dźwięk jest tutaj ukryty. Ani razu nie pojawia się stwierdzenie wprost odwołujące się do inicjacji. Opowiadając jednak o zjednoczeniu pogłębiającym się z dnia na dzień, suponuje początek zaistniałego związku, jaki miał miejsce w dniu chrztu. Ten ukryty wymiar jest jeszcze bardziej oczywisty ze względu na kontekst czasowy odmawianych oracji. Kościół posługuje się nimi w dniach przygotowania do odnowienia łaski chrztu i płynących z niego zobowiązań, w noc zmartwychwstania, w chwili, kiedy nowi wyznawcy będą dopiero zanurzać się w sakramentalnym źródle.

Właśnie w tej grupie modlitw najdobitniej opisujemy specyfikę chrześcijańskiej egzystencji. Uwypuklone zostaje to, co nas odróżnia od innych. Naszym jedynym Mistrzem i Panem jest Chrystus. Zjednoczenie z Nim, rozpoczęte na chrzcie i podtrzymywane przez Eucharystię, wyprowadza na drogę wiodącą do Ojca. Jesteśmy na niej i podejmujemy trud, „aby naśladować Chrystusa, zdążać do Boga” (*per sequelam Christi ad te gradiamur*)⁶³. Naśladowanie polega na życiu słowem Bożym, które, jak przypomina nowa oracja na I niedzielę wielkiego postu, „pochodzi z ust Bożych” i jest nazwane w innych modlitwach „oświeceniem” i „nauką płynącą z nieba”⁶⁴. Równoległe do niebieskiego pokarmu słowa potrzebny jest i drugi, jakim jest komunია, nazywana „chlebem żywym i prawdziwym” (*panis vivius et verus*)⁶⁵ i tyloma innymi określeniami, wcześniej wyliczonymi. Bez tych dwóch posiłków nie ma w człowieku życia Bożego. Ten pokarm, jak czytamy w tej samej oracji, we fragmencie zapożyczonym ze starego *Mszалу z Bobbio*, daje wszystko: „ożywia wiarę, rozwija nadzieję i umacnia miłość” (*fides alitur, spes provehitur et caritas roboratur*). On „przenika do głębi nasze serca” (*penetralia nostri cordis infundat*)⁶⁶. Wobec tego pokarmu potrzeba postawy adoracji. Nie można go przyjmować inaczej, jak tylko „z żywą wiarą” (*et fidei semper mente sumemus*)⁶⁷. W przeciwnym razie Najświętszy Sakrament może „stać się powodem oskarżenia dla wiernych” (*non ad iudicium provenire patiaris*)⁶⁸. Nawet ktoś, kto regularnie sięga po ten chleb, może łatwo zmarnować pochodzącą z niego moc. Stąd tak często spotykamy w *Postcommunio* prośbę o owocne przyjmowanie Najświętszego Sakramentu. Jest ona upomnieniem dla uczestników eucharystycznego stołu, aby „nie przyjmowali na próżno łaski Bożej”

Owocne przyjmowanie eucharystycznego daru prowadzi do *metanoi*, której owocem jest nowe życie. Zmieniamy swój sposób myślenia i styl życia. Eucharystia „przekształca nasze życie”⁶⁹. Sprawia, że „nasze myśli są zawsze godne Boga” (*digna cogitare*), „a nasza miłość ku Niemu szczerą” (*sincere diligere*)⁷⁰. Odwracamy się

⁶³ Poniedziałek V tygodnia wielkiego postu.

⁶⁴ Sobota I tygodnia i IV niedziela wielkiego postu.

⁶⁵ I niedziela wielkiego postu.

⁶⁶ Sobota II tygodnia wielkiego postu.

⁶⁷ Sobota III tygodnia wielkiego postu.

⁶⁸ Środa IV tygodnia wielkiego postu.

⁶⁹ Czwartek III tygodnia wielkiego postu.

⁷⁰ IV niedziela wielkiego postu.

od tego, co nie jest zgodne z postępowaniem człowieka nowego. Porzucamy „stare grzeszne przyzwyczajenia” (*vetustate deposita*)⁷¹. Dajemy pierwszeństwo duchowi przed ciałem, tak by być wewnętrznie wolnym i nie spełniać pożądań ciała. Uczymy się „umiaru w zaspokajaniu ziemskich pragnień” (*terrena desideria mitigantes*)⁷². Z większym przekonaniem gromadzimy skarby w niebie, gdzie złodziej nie kradnie, nabierając dystansu do zadyszki w zaspokajaniu materialnych pożądań, bogacenia się, zdobywania znaczenia. Na horyzoncie zainteresowań i dobrych dążeń pojawia się zaciekawienie tajemnicami wiary i fascynacja „prowadzeniem życia świętego” (*piae conversationis augmentum*)⁷³. Zaczynamy „gorliwe dążyć do zbawienia” (*sic tendere congruenter*)⁷⁴ i bezkompromisowo naśladować Mistrza. To z kolei rodzi w nas pragnienie budowania w zjednoczeniu z innymi (*tribuat unitatem*)⁷⁵ relacji miłości. Dzięki temu wszystkiemu stajemy się „żywymi członkami Chrystusa” (*eius membra numeremur*)⁷⁶ i jesteśmy Jego „miłą wonią” (*bonus odor*) w świecie⁷⁷.

Ostatnim wymiarem, wyraźnie obecnym, jest aspekt eschatologiczny. W *Postcommunio* wielkopostnych, przygotowujących na wielkie święto przejścia ze śmierci do nowego życia, nabiera on szczególnego znaczenia⁷⁸. Komunia to w wielu modlitwach zadatek wiecznego zbawienia (*pignore salutis aeternae*) albo „zadatek nieśmiertelności” (*immortalitatis pignus*)⁷⁹. Eucharystia to uczestnictwo w stole, zastawionym przez samego Zbawiciela, na którym my, „pielgrzymujący na ziemi”, (*in terra positos*) otrzymujemy zadatek „uczestnictwa w życiu wiecznym” (*iam caelestis participes*)⁸⁰. Ona jest wiatykiem, dzięki któremu nie ustajemy, ani się nie zniechęcamy. Jest „pomocą w drodze do wieczności” (*aeternitatis auxilium*)⁸¹. Jest pokarmem, sprawiającym w nas taki metafizyczny metabolizm, że chociaż nieuchronnie niszczy nasz człowiek zewnętrzny, niszczonego przez upływający czas, to jednak ten wewnętrzny nie tylko się odnawia, ale nabiera coraz większej tężyzny, aż do osiągnięcia pełni życia, w obfitości nieba, gdzie „osiągniemy cel naszych dążeń” (*pervenire quo tendimus*)⁸². Eucharystia jest sakramentem paschalnym: „Przez śmierć Jezusa budzi się w nas nadzieja życia wiecznego, w które wierzymy”⁸³. Jak mówił św. Grzegorz z Nyssy, w komunii otrzymujemy *antidotum* na zarazę śmierci. Ona wlewa w nas promień nadziemskiego światła, które w Zmartwychwstałym roz-

⁷¹ Piątek IV tygodnia wielkiego postu.

⁷² Wtorek I tygodnia wielkiego postu.

⁷³ Wtorek II tygodnia wielkiego postu.

⁷⁴ Piątek II tygodnia wielkiego postu.

⁷⁵ Poniedziałek III tygodnia wielkiego postu.

⁷⁶ V niedziela wielkiego postu.

⁷⁷ Wielki Czwartek, *Msza krzyżma*.

⁷⁸ CICHY, *art. cyt.*, s. 93–96.

⁷⁹ Piątek i środa II tygodnia, III niedziela wielkiego postu, wtorek IV tygodnia wielkiego postu.

⁸⁰ II niedziela wielkiego postu, poniedziałek II tygodnia i czwartek V tygodnia wielkiego postu.

⁸¹ Sobota po Popielcu, czwartek I tygodnia, poniedziałek IV tygodnia wielkiego postu.

⁸² Niedziela Palmowa.

⁸³ Niedziela Palmowa i Wielka Środa.

błysło już w całej pełni. Bez wiary w życie wieczne, chodzenie na Eucharystię i przyjmowanie komunii traci przecież sens.

Zwięzła prezentacja wielkopostnych *Postcommunio* pozwala stwierdzić, że jest w nich swoista pedagogia *sacramentum quadragesimale*⁸⁴. Zawarte w nich myśli kształtują nas, prowadząc od pokuty i nawrócenia, poprzez odnowienie i rozwój życia religijnego, aż do całkowitego zanurzenia w tajemnicy paschalnej, jednoczącej ze Zbawicielem, którą Eucharystia uobecnia. Pozostaje sprawą otwartą takie ich nowe przełożenie na język polski, aby nie tylko wiernie przekazywały bogate treści łacińskich formuł, ale przemawiały do umysłu i serca człowieka współczesnego, coraz bardziej koncentrującego się na sobie samym i uznającego za dobre to, co mu służy⁸⁵. Tymczasem chrześcijańska *metanoia* nie jest dialogiem z samym sobą i badaniem tajników własnej osobowości, ale jest dialogiem z transcendentnym Bogiem, który przez Eucharystię staje się tak bliski, ze swoją miłością i przebaczeniem.

⁸⁴ Kolekta I niedzieli wielkiego postu.

⁸⁵ B. NADOLSKI, *Sacramentum quadragesimale — czas nawrócenia i pojednania*, „Liturgia Sacra” 1–2 (1996), s. 41–45.